

УДК: 378:355

DOI: 10.33099/2707-1383-2021-42-4-5-19

Сергій Сегеда

*доктор історичних наук, доцент,
начальник науково-дослідного центру
воєнної історії,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського (Київ, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7763-1324>
Електронна пошта: voeyen_ist@ukr.net*

Василь Шевчук

*доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник
науково-дослідного центру воєнної історії,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського (Київ, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9060-3507>
Електронна пошта: voeyen_ist@ukr.net*

Олексій Покотило

*кандидат історичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
науково-дослідного центру воєнної історії,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського (Київ, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1136-5123>
Електронна пошта: voeyen_ist@ukr.net*

Анатолій Чайковський

*доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Центру воєнно-стратегічних досліджень,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського (Київ, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3360-6311>
Електронна пошта: voeyen_ist@ukr.net*

ВІД ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ ДО ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ ВЕРХОВНОЇ РАДИ: ПЕРЕДІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У статті простежуються передумови творення українського національного війська напередодні розпаду СРСР та його перші роки існування незалежної держави України. Аналізуються військово-політичні обставини і їх вплив на створення Збройних Сил України. На території УРСР розміщувався один із найпотужніших контингентів Радянської армії, яка фінансувалася з союзного бюджету. З'ясовується поступовий перехід від сприйняття війська як оплоту тоталітаризму до розуміння необхідності цього державного інституту. Проводяться паралелі між способами творення власного війська у країнах Прибалтики та в Україні, зокрема вплив громадсько-політичних рухів на цей процес. Аналізується хронологія формування законодавчої бази поетапного перетворення військових угруповань радянських військ, що дислокувалися на території республіки, у Збройні Сили України.

***Ключові слова:** Збройні Сили України, антиармійські громадські рухи, Спілка офіцерів України, законодавчі акти.*

Постановка проблеми. У другій половині 80-х років ХХ ст. в українському суспільстві активно поширився дискурс про назріваючий розпад Радянського Союзу. Серед народів СРСР, в тому числі українців, активізувалися «відцентрові» прагнення до створення незалежних держав.

В Україні створення власної армії розпочалося з ініціативи опозиційних громадських та суспільно-політичних організацій, зокрема Української Гельсінської Спілки (УГС), Народного Руху України (НРУ), Спілки офіцерів України (СОУ), Організація солдатських матерів України (ОСМУ) та інших. У незалежній пресі поширювалися вимоги до влади забезпечити проходження українцями військової служби на теренах України. Активізація стихійного про-

тесту виражалася в громадських акціях: пікетуваннях штабів військових округів, військових частин, військкоматів, відмові від служби у Радянській армії, несанкціонованих мітингах із гаслами: «Україні — власні збройні сили!», «Геть окупаційну армію!».

В умовах серпневої кризи 1991 р. військові емісари від Державного комітету надзвичайних подій вимагали в окремих регіонах України запровадити надзвичайний стан. За їх наказом столиця України була оточена двома десантно-штурмовими бригадами, ще дві перебували на Кіровоградщині й у Кременчуці та були приведені в бойову готовність. Біля Одеського шосе зосередили піхотний полк. На аеродром Бориспіль мав висадитися десантний полк із

Бреста (Петровський, В., Радченко, Л. & Семененко, В. 2008, с. 15). Путчисти були готові використати й інші військові частини проти України для позбавлення її державного суверенітету.

Мета статті: з урахуванням публікацій вітчизняних авторів розглянути військово-політичні передумови формування в Україні власних Збройних Сил.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній історіографії військово-політичні передумови формування Збройних Сил України розглянуто фрагментарно. Між тим комплексний підхід до аналізу військового будівництва потребує висвітлення військово-політичних передумов, які забезпечили становлення Збройних Сил незалежної України.

У контексті нагромадження історичних знань про передумови створення Збройних Сил України виділяється праця Б. Якимовича, де розглянуто суспільно-політичні та громадські рухи, діяльність яких в умовах радянської влади спрямовувалася на суверенізацію військової сфери (Якимович, Б. 1996, 359 с.). Автор окреслив періоди формування суспільної ідеї створення в Україні збройних сил. Дослідник вводить поняття «відновлення Української армії», при цьому доводить, що реальне будівництво Збройних Сил України розпочалося з 24 серпня 1991 року на основі нормативно-законодавчої бази.

Б. Савчук розглянув статистику небойових втрат в Радянській армії,

що роками залишалися таємницею для громадськості. На підставі фактичних матеріалів показано, що внаслідок моральних і фізичних знущань на національному підґрунті гинули сотні юнаків, призваних з України на військову службу (Савчук, Б. 1992, с. 160).

О. Муравський аналізував акції протесту студентів українських вишів стосовно військової служби в радянській армії, що відбувалися наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ століття (Муравський, О. 2008, с. 80–89). Автор вважає, що активізація руху за відродження українського війська розпочалася з жовтня 1988 року. При цьому посиляється на студентське об'єднання «Громада», яке саме у той час звернулося до керівництва компартії України з вимогами забезпечити для Української РСР економічний суверенітет, законодавчо закріпити державний статус української мови, а також вимагало від влади сприяти формуванню національних військових з'єднань.

На формування в Україні суспільно-політичних сил та їх діяльність мали вплив події, які відбувались у союзних республіках у другій половині 80-х років ХХ століття. О. Горань показав, що в Україні широкий відгук отримали події в Прибалтиці, пов'язані із відзначенням у 1987 році трагічної річниці «пакту Молотова — Ріббентропа», а в лютому 1988 року річниці проголошення незалежності Естонії і Литви. У квітні 1988 року ідея Народного фронту охопила не

лише Естонію, але й вплинула на формування в Україні Народного Руху за перебудову (вересень 1988 р.). Низка положень Народного руху перекликається із вимогами Народних рухів країн Прибалтики (Горань, О. 2003, с. 15).

Розкриваючи процес створення громадських організацій у 1985–1995 роках, К. Левчук виділив громадську діяльність звільнених у запас воїнів, проаналізував роботу жіночих організацій, які домагалися повернення військових строкової служби в Україну, щоб вони служили на рідній їм землі (Левчук, К. 2009, с. 154). Автор виділив Організацію солдатських матерів України, які вимагали від влади забезпечити проходження військової служби українською молоддю на території республіки. А. Русначенко відзначив, що під тиском громадськості, українського студентства, виступів солдатських матерів Верховна Рада України прийняла у кінці 80-х – на початку 90-х років низку заяв та рішень на захист українських юнаків, заявляла про неприпустимість використання їх в зонах міжнаціональних конфліктів. Однак механізмів виконання таких рішень не пропонувала (Русначенко, А. 1992, 72 с.).

О. Покотило розглянув витоки нормативно-законодавчих рішень, які забезпечували умови формування національної армії. Дослідник виділяє громадські організації, суспільно-політичні об'єднання, які обговорювали та визначали підходи до

створення в Україні власної армії. (Покотило, О. 2010, с. 95–106).

Саме з середини 80-х років в Україні розпочалася науково-практична та організаційна підготовка з відродження Української армії. В. Мулява розробив і в лютому 1988 р. оприлюднив «Концепцію створення Української Армії шляхом мирної трансформації військ, дислокованих в Україні, у Збройні Сили України та подальшого їх реформування» (Мулява, В. 1990, с. 57–59).

Вітчизняні дослідники, ґрунтуючись на принципі україноцентризму, відзначають важливий вплив демократичного друкованого слова на поширення ідей творення власних збройних сил в Україні. Спочатку інформація концентрувалась у листівках неформальних об'єднань, які стали першою україномовною друкованою продукцією кінця 80-х років, адресованою військовослужбовцям (Сегеда, С. 2012, 504 с.). Радянська армія була винятково російськомовною, тож ці перші кроки були важливою віхою в поверненні української мови до війська.

Проголошена політика гласності та ліквідація цензури в кінці 80-х – на початку 90-х років сприяла поширенню правдивої інформації про становище в Радянській армії. Зокрема, широкій громадськості стає відомою статистика про загибель військовослужбовців з України у зонах збройних конфліктів та під час внутрішнього армійського життя. Як стверджує Б. Савчук, в Ра-

дянській армії в мирний час гинуло в середньому 6600 юнаків різних національностей, кожен четвертий із загиблих — з України (Савчук, Б. 1992, 160 с.).

Надання гласності через засоби масової інформації цим та іншим негативним явищам в армійських колективах сприяло активізації виступів в Україні за створення власних збройних сил.

У лютому–березні 1990 р. представники Української Гельсінської Спілки (УГС), Народного Руху України (НРУ), Спілки незалежної української молоді (СНУМ), Студентського братства провели в містах України акції протесту проти використання військових у кривавих сутичках в Азербайджані та Вірменії. Учасники акцій вимагали від владних структур республіки забезпечення права українській молоді проходити військову службу винятково на території України (Панібудьласка, В. 1997, с. 550.).

Свою материнську стурбованість стосовно служби молодих хлопців у радянському війську висловлювали жіночі організації. У вересні 1990 р. у Запоріжжі відбувся перший з'їзд Організації солдатських матерів України, який заявив, що організація домагається повернення солдатів та матросів, призваних на військову службу з українських міст і сіл, для проходження цієї служби на території України. З часом ОСМУ розширила свої вимоги: влада мала б забезпечити українським юнакам

проходження військової служби на території України, деполітизувати армію, ліквідувати військово-будівельні частини, забезпечити соціальний захист військовослужбовців (Левчук, К. 2009, с. 154). Вимоги ОСМУ співпадали із принциповою позицією Спілки незалежної української молоді (СНУМ), яка у травні 1991 р. заявила, що однією із необхідних умов для здобуття незалежності України і основним гарантом її збереження мають бути професійні збройні сили. (Муравський, О. 2008, с. 80–89).

Під тиском демократичних сил України Верховна Рада УРСР 30 липня 1990 року прийняла заяву, в якій йшлося про те, що громадяни України мають проходити військову службу, як правило, на території республіки (Заяви Верховної Ради Української РСР від 30 липня 1990 року). Однак, механізму забезпечення служби української молоді на території республіки не пропонувалося.

Широкий резонанс в українському суспільстві та за його межами викликало голодування студентів у жовтні 1990 р. у Києві, учасники якого при підтримці ряду народних депутатів, представників української інтелігенції, студентів і викладачів багатьох вищих навчальних закладів вимагали від влади республіки проведення кардинальних змін у суспільстві. Серед них: відмовитись від підписання нового Союзного договору, повернути в Україну всіх українських громадян, які проходили строкову

службу в армії за межами республіки. 17 жовтня 1990 р. Верховна Рада прийняла Постанову, де було зазначено: «забезпечити проходження строкової служби громадян України поза межами республіки тільки за добровільною згодою громадян» (Постанова Верховної Ради Української РСР «Про розгляд вимог студентів, які проводять голодування в м. Києві з 2 жовтня по 17 жовтня 1990 року». 2000, с. 190–191).

Рух під гаслом створення Української Народної Армії (УНА) почався із західних регіонів України, розгорнувся в Києві й поширився на схід України. Зокрема, у січні 1990 р. на нараді представників Київської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та Чернівецької організацій СНУМ було вирішено розпочати загальнореспубліканську кампанію протесту проти служби молоді за межами України, в рамках якої 22-23 лютого 1990 р. в багатьох містах України відбулися мітинги під гаслами: «Матері! Кому служать ваші сини?!», «Ми — за УПА! Ми — проти СА!» (Кобзар, А. 2012, 265 с.).

На середину 1990 р. в Україні сформувалася суспільна ідея щодо необхідності створення власних збройних сил.

Важливою передумовою створення національних збройних сил стала Декларація про державний суверенітет України, прийнята 16 липня 1990 року Верховною Радою (Декларація про прийняття державного суверенітету України. 1990, с. 3–8.).

Декларація юридично закріпила право України мати власні Збройні Сили. У цьому документі вказано, що «Українська РСР має право на Збройні Сили».

Важливу підготовчу роботу зі створення Збройних Сил провів Народний рух України. У Зверненні Установчого з'їзду Народного Руху (вересень 1989 р.) до військово-службовців та правоохоронних органів, які дислокувалися на території УРСР, висувалася ідея: «надійна оборона республіки і державної безпеки, зменшення злочинності та ліквідація суспільних причин, що її викликають» (Звернення до військовослужбовців УРСР, працівників української міліції та КДБ Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. 1989, 19 вересня).

На другому з'їзді НРУ (жовтень 1990 року) домінували твердження про те, що Україна має достатні ресурси для творення власних збройних сил: наявність необхідної навчальної бази (33 ВВНЗ), потужну оборонну промисловість, наявність військових кадрів. Обґрунтовувалося завдання готувати громадську думку до поділу Радянської армії та її майна між республіками (Другі Всеукраїнські збори Руху. 1990, с. 24–26).

На першій сесії Великої Ради Народного Руху, що відбулася на початку грудня 1990 року, висувалося кілька підходів до військового будівництва. Пропонувався варіант створення військових формувань на основі добровільного патріотичного

руху з одночасним розпуском радянських військових угруповань, що перебували на території України. Опоненти такої пропозиції доводили, що запропонований шлях створив би в Україні серйозні проблеми, насамперед військово-політичні. Цей підхід піддавався критиці і рішуче заперечувався.

Другий варіант — це поетапне перетворення військових частин Радянської армії, що дислокувалися на території республіки у Збройні Сили України (Бринцев, В. 2006, с. 8).

Осмислення теоретичних та практичних засад створення Української армії відбувалося на науково-практичній конференції, що проходила 2–3 лютого 1990 року у приміщенні Спілки письменників України. Особливість конференції в тому, що в її роботі брали участь не тільки прихильники створення власної армії, але й опоненти. Наслідки дискусій, що мали місце на конференції, висловлено у прийнятій резолюції: «Від Збройних Сил СРСР — до Української армії мирним парламентським шляхом» (Савчук, Б. 1992, 160 с.).

Прискорила та поглибила процес формування в Україні власних Збройних Сил суспільно-політична організація «Спілка офіцерів України», створена у липні 1991 року. На етапі свого становлення Спілка офіцерів використала та розвинула пропозиції, розроблені Харківським та Львівським військовими комітетами, сформованими у лютому–березні 1990 року кадровими офіцерами та

військовозобов'язаними запасу, які долучилися до військово-політичної діяльності. Вже перший з'їзд Спілки офіцерів України звернувся до Верховної Ради України з вимогою прискорити створення національної армії (Шевчук, В. 2019, с. 76–83). Спілка офіцерів України мала суттєвий вплив на українське суспільство. У Київському гарнізоні у листопаді 1992 р. діяло близько 60 первинних організацій СОУ із загальною кількістю до 1100 офіцерів. Львівська обласна організація у січні 1992 р. об'єднувала 1200 офіцерів і прапорщиків. У вересні 1991 р. у Севастополі було створено філіал СОУ. Однак її члени переслідувалися командуванням Чорноморського флоту, зокрема адміралом І. Касатоновим. По суті, Севастопольська організація СОУ змушена була діяти нелегально. Спілка офіцерів України, взаємодіючи із народними депутатами, провела значну роботу при підготовці проєктів законодавчих та нормативних документів з питань військового будівництва в Україні (Кошіль, А. 2000, с. 245–250).

На етапі розробки законодавчо-нормативної бази створення Збройних Сил до Верховної Ради України від місцевих органів влади, військових фахівців та науковців надходили слушні пропозиції з питань формування Української армії. Донецька обласна рада пропонувала до складу Збройних Сил України включити залізничні війська, спеціальні війська, вищі видові військово-

ві навчальні заклади та органи цивільної оборони. Харківська міська рада висловила за те, щоб передбачити військову службу за контрактом. Полтавська обласна рада пропонувала, щоб до переліку функцій Збройних Сил було включено положення, що вони призначені захищати конституційний лад України. Черкаська обласна рада вважала за доцільне, щоб у законах про Збройні Сили було зазначено, що спілкування у військах має бути українською мовою, а Дніпропетровська обласна рада вважала, що на перехідний період в армії доцільно використовувати українську і російську мови залежно від національного складу військових частин. Миколаївська обласна рада пропонувала відмовитись від політичних органів в армії, а законодавчо визначити нові структури, які б займалися національно-патріотичним вихованням військовослужбовців, підтримували зв'язки з їх трудовими колективами та сім'ями. Депутати Рівненської обласної ради висловилися за те, щоб у Законі про оборону було передбачено право жінок проходити військову службу в Українській армії¹.

28 квітня 1991 року Верховна Рада України створила Комісію з питань оборони і державної безпеки. Однак у складі Комісії (27 депутатів) не було спільної позиції щодо створення в Україні власних Збройних

Сил. Зокрема, 14 травня 1991 року при обговоренні проєкту нової Конституції УРСР було висловлено різні погляди членів комітетів стосовно будівництва в Україні власної армії. Народний депутат, секретар Комісії О. Тарасенко вважав, що «оборона і державна безпека України повинні забезпечуватися в рамках Союзу». Народний депутат О. Причкін заявив, що ставити питання про службу громадян України тільки на території республіки недоцільно, тому що дислокація військ у державі залежить не від території, а від міжнародної обстановки, воєнної доктрини та стратегічних планів військ. Народний депутат В. Червоній наполягав на тому, щоб у проєкті нової Конституції УРСР було передбачено створення власної армії та органу військового управління — Міністерства оборони України. Народний депутат О. Мороз рекомендував не поспішати із створенням власної армії².

При підготовці законодавчої бази вивчався досвід європейських країн у сфері військового будівництва. З початком 1992 р. в європейські країни з цією метою виїздили військові фахівці, науковці, експерти, народні депутати. У Німеччині вивчалися конституційні принципи функціонування збройних сил, управління військами та підготовка військових кадрів. У Великій Британії аналізувалися структура її збройних сил, їх

¹ Центральний державний архів вищих органів влади України (далі — ЦДАВО). Ф. 1. Том. 22, од. зб. 2779. Арк. 8-9.

² ЦДАВО. Ф. 1. Том. 22, од. зб. 2779. Арк. 8-9.

фінансування, організація військової освіти, система цивільного контролю над армією³. Науковці та військові експерти України взяли участь у стажуванні «Оборона» (Брюссель) на тему «Досвід організації оборони у демократичному суспільстві». Вивчався досвід реформування збройних сил Угорщини. Українські фахівці звернули увагу на відкритість державного бюджету у демократичних країнах, відому громадськості дислокацію збройних сил та озброєння, стратегічні завдання армії тощо. Така відкритість поряд з громадським контролем забезпечувала позитивне сприйняття громадськістю збройних сил, шанобливе ставлення до військовослужбовців.

19 серпня 1991 року прибічники збереження радянського тоталітарного режиму, створили Державний комітет з надзвичайного стану, який своїми декретами призупинив дію законодавчих актів найвищих органів союзних республік. З урахуванням наступу консервативних сил, намірів комуністичної верхівки нав'язати новий союзний договір, Верховна Рада України 24 серпня 1991 року ухвалила Акт про державну незалежність України, а також постановила взяти під свою юрисдикцію всі військові формування на території республіки, створити одне із ключових відомств — Міністерство оборони України і зобов'язала Уряд приступи-

ти до створення Збройних Сил України (Акт проголошення незалежності України, 1991).

Розпорядженням Голови Верховної Ради України від 10 жовтня 1991 р. на період створення органів військового управління та переходу в пряме підпорядкування українському парламенту дислокованих на території республіки військових формувань запроваджувалися посади повноважних представників Верховної Ради та Кабінету Міністрів України з військових справ при командуваннях військових округів, Чорноморського флоту, військових об'єднань центрального та окружного підпорядкування (Чорний, В. 2009, 368 с.).

Обов'язки повноважних представників полягали у контролі за реалізацією нормативно-правових актів України стосовно переходу під юрисдикцію української влади угруповань колишньої Радянської армії, розташованих на території держави.

Президент України своїм розпорядженням встановив порядок, згідно з яким рішення про передислокацію всіх розташованих на території України військових формувань, а також вивід (вивіз) за межі України військової техніки, систем озброєння та військового обладнання має приймати Кабінет Міністрів України⁴. На виконання розпорядження Президента Міністр оборони України

³ ЦДАВО. Ф. 1. Оп. 22. Спр. 3780. Арк. 1316.

⁴ Галузевий архів державний архів Міністерства оборони України (далі — ГДА МО України). Ф. 3697. Оп. 34747. Спр. 2. Арк. 11.

видав директиву, яка зобов'язувала провести розслідування усіх фактів, пов'язаних з несанкціонованим вивозом з української території озброєння, бойової техніки і військового майна.

Кабінет Міністрів України 9 жовтня 1991 року подав на розгляд Верховної Ради близько десяти проєктів документів з військового будівництва.

9 листопада 1991 р. Кабінет Міністрів України затвердив структуру Центрального апарату Міністерства оборони України (ЦАМО), чисельність якого мала становити 248 осіб, із них 216 військовослужбовців. Цим документом встановлено п'ять заступників Міністра оборони, визначено кількісний склад колегії Міністерства оборони, а також створено організаційні ядра кожного з елементів ЦАМО та призначено особи, тимчасово виконуючі обов'язки їх начальників і керівників.

12 грудня 1991 року Президент України Л. Кравчук взяв на себе обов'язки Головнокомандуючого Збройними Силами України. 23 грудня 1991 року управління військами, що дислокувалися на території України, було взято під юрисдикцію Міністерства оборони України.

Серед численних проблем, пов'язаних з будівництвом Збройних Сил України, помітне місце зайняло переведення в Україну із країн СНД офіцерських кадрів. З проголошенням незалежності України і рішенням про створення власних Збройних

Сил на адресу державного і військового керівництва України від офіцерів надходили тисячі рапортів, запитів, колективних та індивідуальних звернень з проханням сприяти у їхньому поверненні в Україну⁵. Президент України 24 березня 1992 року видав Указ, яким передбачалися організаційні заходи щодо забезпечення повернення в Україну військовослужбовців, які цього побажали. Генерал-лейтенант А. Лопата, який очолював оперативну групу, стверджує, що в 1992-1994 рр. повернулося понад 33 тис. військових, зокрема 27892 офіцери (Лопата, А. 2002, с. 67-68).

Висновок. Отже, у 1989 – середині 1990-го року в українському суспільстві активізувався суспільно-політичний рух з вимогами реформувати радянську військову сферу, забезпечити вихідцям з України проходження військової служби лише на території республіки. В цей час відновилася і поширювалася ідея незалежної України та створення власних Збройних Сил.

Декларація про державний суверенітет України заклала передумови для розробки нормативно-правової бази військового будівництва. А з прийняттям Акту про незалежність України розпочалося практичне втілення положень законодавчих рішень стосовно створення Збройних Сил нашої держави.

⁵ ГДА МО України. Ф. 3697. Оп. 34747. Спр. 2. Арк. 197.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Акт проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 року № 1427-XI. (1991). *Відомості Верховної Ради України*. № 38, с. 1062–1063.

Бринцев, В. (2006). *Збройні сили незалежної України. Перші 10 років. 1991–2001*. (2006). К.: НАОУ, с. 8.

Гарань, О. (2003). *Убити дракона. З історії руху та нових партій України*. К.: Либідь, 240 с.

Декларація про прийняття державного суверенітету України. (1990). *Відомості Верховної Ради Української РСР*. Київ, с. 3–8.

Другі Всеукраїнські збори Руху. (1990). *Часопис Центрального проводу*, 4–7 листопада, с. 24–26.

Заяви Верховної Ради Української РСР від 30 липня 1990 року. (1990). *Заяви, постанови та інші акти, прийняті на першій та другій сесіях*. Травень.

Звернення до військовослужбовців УРСР, працівників української міліції та КДБ Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. (1989). *Літературна Україна*. 19 вересня.

Кобзар, А. О. (2012). *Історія структур виховної роботи у Збройних Силах України. Монографія*. К., 265 с.

Кошіль, А. (2000). Кроки до незалежності України. *Шануємося, панове офіцери. До 10-річчя створення спілки офіцерів України 1991–2001. Документально-історичний нарис*. К.: Варта, с. 245–250.

Левчук, К. (2009). *Громадські організації України: створення та діяльність (1985–1996 рр.)*. Монографія. К.: «Едельвейс і К», 154 с.

Лопата, А. (2002). Одинадцять років Збройних Сил України. Думки про сучасне з огляду на минуле. *Військово-історичний альманах*. Вип. 2 (5), с. 67–68.

Мулява, В. (1990). Проблеми ділової переорієнтації діяльності Руху. *«Вісник Руху»*. Вип. 7, с. 57–59.

Муравський, О. (2008). Студентство за демократичне вирішення питання військової підготовки наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ століття. Львів: *«Львівська політехніка»*, № 10, с. 80–89.

Панібудьласка, В. Ф. (ред.). (1997). *Документи: матеріали. Довідник*. Ч. 2. К.: Вища школа, 550 с.

Петровський, В. В., Радченко, Л. О. & Семененко, В. І. (2008). *Історія України. Неупереджений погляд: факти і міфи. Коментарі*. Вид. 2-ге. Харків, «Школа», 359 с.

Покотило, О. І. (2010). Вітчизняна історіографія про витоки нормативно-правових засад створення видів Збройних Сил України. *Універсум. Історико-філософський журнал*. Вип. 2, с. 95–106.

«Про розгляд вимог студентів, які проводять голодування в м. Києві з 2 жовтня по 17 жовтня 1990 року»: Постанова Верховної Ради Української РСР (2000). *Україна у ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів*. К.: Вища школа, с. 190–191.

Русначенко, А. (1992). *На шляху до національної армії (1989–1991)*. Ротапринтне видання. Київ, 72 с.

Савчук, Б. (1992). *Збройні Сили України: етапи вічного походу*. Рівне, 160 с.

Сегеда, С. П. (2012). *Створення та розвиток української військової преси (ХХ – початок ХХІ століття)*. Рівне, 504 с.

Чорний, В. С. (2009). *Військова організація України: становлення та перспективи розвитку*. Ніжин, 368 с.

Шевчук, В. П. (2018). Роль «Спілки офіцерів України» в консолідації національно-свідомої військової еліти при створенні Збройних Сил України. *Воєнно-історичний вісник: збірник наукових праць*. К: НУОУ ім. Івана Черняхівського. Вип. 3 (29), с. 36–40.

Якимович, Б. (1996). *Збройні Сили України: нарис історії*. Львів: Просвіта, 359 с.

REFERENCES

Akt proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 24 serpnia 1991 roku № 1427-XI. (1991). [Act on declaration of independence of Ukraine: the decree of Verkhovna Rada of Ukraine from August 24, 1991, 1427-XI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 38, s. 1062–1063. [in Ukrainian].

Brynsev, V. (2006). *Zbroini syly nezalezhnoi Ukrainy. Pershi 10 rokov. 1991–2001* [Armed Forces of independent Ukraine. First 10 years. 1991–2001]. Kyiv: NAOU, s. 8. [in Ukrainian].

Haran, O. (2003). *Ubyty drakona. Z istorii rukhu ta novykh partii Ukrainy* [To kill a Dragon. From history of movement and new parties of Ukraine]. Kyiv: Lybid, 240 s. [in Ukrainian].

Deklaratsiia pro pryiniattia derzhavnogo suverenitetu Ukrainy. (1990). [Declaration on adoption of the state sovereignty of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR*, s. 3-8. [in Ukrainian].

Druhi Vseukrainski zbory Rukhu. (1990). [Second All-Ukrainian Congress of the Rukh]. *Chasopys Tsentralnoho provodu*, 4-7 lystopada, s. 24-26. [in Ukrainian].

Zaiavy Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR vid 30 lystopada 1990 roku. (1990). [Declarations of Verkhovna Rada of Ukrainian SSR from July 30, 1990]. *Zaiavy, postanovy ta inshi akty, pryiniati na pershii ta druhii sesiiakh*. [in Ukrainian].

Zvernennia do viiskovosluzhbovtsiv URSS, pratsivnykiv ukrainskoi militsii ta KDB Ustanovchoho zizdu Narodnoho Rukhu Ukrainy za perebudovu. (1989). [Appeal to USSR servicemen, officers of Ukrainian police and KGB (Committee for State Security) of the Constitutive Congress of National Rukh (Movement) of Ukraine for reconstruction]. *Literaturna Ukraina*, 19 veresnia. [in Ukrainian].

Kobzar, A. (2012). *Istoriia struktur vykhovnoi roboty u Zbroinykh Sylakh Ukrainy* [History of the structures of morale building activities in the Armed Forces of Ukraine]. Kyiv: TSP Comprint, 265 s. [in Ukrainian].

Koshil, A. (2000). *Kroky do nezalezhnosti Ukrainy* [Steps to independence of Ukraine]. *Shanuiemosia, panove ofitsery. Do 10-richchia stvorennia spilky ofitseriv Ukrainy 1991–2001. Dokumentalno-istorychnyi narys*. Kyiv: Varta, s. 245–250. [in Ukrainian].

Levchuk, K. (2009). *Hromadski orhanizatsii Ukrainy: stvorennia ta diialnist (1985–1996 rr.)* [Public organizations of Ukraine: creation and activity (1985–1996)]. Kyiv: “Edelveis i K”, 154 s. [in Ukrainian].

Lopata, A. (2002). *Odynadtsiat rokiv Zbroinykh Syl Ukrainy. Dumky pro suchasne z ohliadu na mynule* [Eleven years of the Armed Forces of Ukraine. Thoughts about the present regarding the past]. *Viiskovo-istorychnyi almanakh*. № 2 (5), s. 67–68. [in Ukrainian].

Muliava, V. (1990). *Problemy dilovoi periorintatsii diialnosti Rukhu* [Issues of practical reorientation of the Rukh]. “*Visnyk Rukhu*”, № 7, s. 57–59. [in Ukrainian].

Muravskiy, O. (2008). *Studentstvo za demokratychno vyrishennia pytannia viiskovoi pidhotovky naprykintsi 80-kh – pochatku 90-kh rokiv XX stolittia*. [Students for the democratic resolution of the military training issue in the end of 80th – the beginning of 90th of XX century)]. Lviv, *Lvivska politekhnika*, № 10, s. 80–89. [in Ukrainian].

Panibudlaska, V. (1997). *Dokumenty: materialy. Dovidnyk* [Information on Ukrainian Students Association, extract form the program Declaration of the Ukrainian Students Association. National processes in Ukraine: history and our times. Documents: materials. Directory]. Chastyna 2. Kyiv.: Vyshcha shkola, 550 s. [in Ukrainian].

Petrovskiy, V., Radchenko, L. & Semenenko, V. (2008). *Istoriia Ukrainy* [History of Ukraine]. *Neperedzhenyi pohliad: fakty i mify. Kommentari*. Kharkiv, “Shkola”, 359 s. [in Ukrainian].

Pokotylo, O. (2010). *Vitchyzniana istoriohrafia pro vytoky normatyvno-pravovykh zasad stvorennia vydiv Zbroinykh Syl Ukrainy* [National historiography concerning the roots of regulatory legal basis of Ukrainian Armed Forces services creation]. *Universum. Istoryko-filosofskiy zhurnal*. № 2, s. 95–106. [in Ukrainian].

“Pro rozghliad vymoh studentiv, yaki provodiat holoduvannia v m. Kyievi z 2 zhovtnia po 17 zhovtnia 1990 roku” [Resolution of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR “On Consideration of the Claims of Students Who Are on a Hunger Strike in Kyiv from October 2 to October 17, 1990”]: *Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR*. (2000). *Ukraina u XX stolitti. Zbirnyk dokumentiv i materialiv*. K.: Vyshcha shkola, s. 190–191. [in Ukrainian].

Rusnachenko, A. (1992). *Na shliakhu do natsionalnoi armii (1989–1991)* [On the way to National Army (1989–1991)]. Rotapryntne vydannia. Kyiv, 72 s. [in Ukrainian].

Savchuk, B. (1992). *Zbroini Syly Ukrainy: etapy vichnoho pokhodu* [Armed Forces of Ukraine: stages of eternal military campaign]. Rivne, 160 s. [in Ukrainian].

Seheda, S. (2012). *Stvorennia ta rozvytok ukraïnskoi viiskovoi presy (XX – pochatok XXI stolittia)* [Creation and Development of Ukrainian military press (XX – beginning of XI century)]. Rivne, 504 s. [in Ukrainian].

Chorny, V. (2009). *Viiskova orhanizatsiia Ukrainy: stanovlennia ta perspektyvy rozvytku* [Military organization of Ukraine: establishment and development prospects]. Nizhyn, 368 s. [in Ukrainian].

Shevchuk, V. (2018). Rol “Spilky ofitseriv Ukrainy” v konsolidatsii natsionalno-svidomoi viiskovoi elity pry stvorenni Zbroinykh Syl Ukrainy [The role of “Ukrainian officers Union” in consolidation of nationally conscious military elite while creating the Armed Forces of Ukraine]. *Voiенно-istorychnyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats*. K: NUOU im. Ivana Cherniakhovskoho. Vyp. 3 (29), s. 36–40. [in Ukrainian].

Yakymovych, B. (1996). *Zbroini Syly Ukrainy: narys istorii* [Armed Forces of Ukraine: history outline]. Lviv: Prosvita, 359 s. [in Ukrainian].

Serhii Seheda

*Doctor of historical Sciences, Associate Professor
Chief of the Research Center for Military History,
The National Defence University of Ukraine named
after Ivan Cherniakhovskyi (Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7763-1324>*

Vasyl Shevchuk

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Principal Researcher of Research Center
for Military History,
The National Defence University of Ukraine named
after Ivan Cherniakhovskyi (Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9060-3507>*

Oleksii Pokotylo

*Doctor of philosophy in the sphere of Historical Sciences,
Leading Researcher of the Research Center
for Military History,
The National Defence University of Ukraine named
after Ivan Cherniakhovskyi (Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1136-5123>*

Anatolii Chaikovskyyi

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Leading Researcher of the Center for Military
and Strategic Studies,*

*The National Defence University of Ukraine named
after Ivan Cherniakhovskyi
(Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3360-6311>*

FROM PUBLIC INITIATIVES TO LEGISLATIVE ACTS OF THE VERKHOVNA RADA: PREHISTORY OF THE ESTABLISHMENT OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The stages of creating the national army in Ukraine before the collapse of the Soviet Union and during the first years of the independent state of Ukraine have been studied in the article. The authors have analyzed military and political circumstances as well as their influence on the creation of the Armed Forces of Ukraine. On the territory of the Ukrainian Soviet Socialist Republic was one of the most powerful contingents of the Soviet Army which was financed from the Soviet Union budget. The gradual transition from the perception of the army as a symbol of totalitarianism to the understanding of the importance of this state institution has been clarified in the article. The authors have studied the influence of social and political movements on the process of creating the national army.

The chronology of adoption of the legislative base concerning the gradual transformation of the Soviet troops on the territory of the republic into the Armed Forces of Ukraine has been analyzed.

In the second half of 1980s, a discourse on the soon dissolution of the Soviet Union spread within the Ukrainian society. Many peoples of the Soviet Union, including Ukrainians, started to have more aspirations for the creation of own independent states. The movements for the creating national armed forces spread in most Soviet republics. At the same time, because of the events in Hungary (1956), Czechoslovakia (1967), the war in Afghanistan, the Soviet army was considered as imperial, occupational and totalitarian.

The creation of the national army in Ukraine began from the initiative of the oppositional civil and political organizations. The demands to ensure a military service for Ukrainians exclusively on the territory of Ukraine spread in the independent press. The intensification of spontaneous protests was expressed through the public actions: picketing of local military commandments and military recruitment offices, refusal to serve in the Soviet Army, unauthorized rallies with slogans: “Ukraine must have its own armed forces!”, “Get out the occupation army!”.

Key words: *Armed Forces of Ukraine, anti-army social movements, Officers’ Union of Ukraine, legislative acts.*